

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
Студије и монографије

Уредник
ЕЛЕНА ВАСИЋ ПЕТРОВИЋ

Рецензент
проф. др Миодраг Марковић

Фотографије
Зоран Радосављевић Кики

Карте
Горан Радосављевић

Објављивање ове књиге омогућило је Министарство културе и информисања
Републике Србије

Миша Ракоција

МАНАСТИРИ И ЦРКВЕ
ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Ниш, 2013.

**С БЛАГОСЛОВОМ ЊЕГОВОГ ПРЕОСВЕШТЕНСТВА
ЕПИСКОПА НИШКОГ ГОСПОДИНА ДР ЈОВАНА II**

САДРЖАЈ

СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ

9 УВОД

ОПШТИНА АЛЕКСИНАЦ

- 12 Манастир Липовац
- 15 Црква Св. Николе у Алексинцу
- 16 Црква Св. Тројице у Горњем Адровцу
- 18 Гробљанска капела др Стевана Димитријевића

ОПШТИНА БАБУШНИЦА

- 21 Црква св. Николе Мирликијског у Студени
- 23 Манастир Св. Петке у Горчинцу

ОПШТИНА БЕЛА ПАЛАНКА

- 25 Манастир Сињачки
- 29 Манастир Дивљане

ОПШТИНА БОЈНИК

- 31 Црква на локалитету манастириште код села Ивање
- 32 Црква Св. Тројице у Ображди

33 Црква Св. Арханђела Гаврила у Придворици

ОПШТИНА БОЉЕВАЦ

- 36 Манастир Лапушња
- 38 Манастир Крепичевац
- 41 Црква Св. Илије у Бољевцу

ОПШТИНА БОР

- 43 Црква Успења Богородице у селу Слатина

ОПШТИНА БУЈАНОВАЦ

- 45 Манастир Св. Прохор Пчињски
- 50 Манастир Лопардинце

ОПШТИНА ВЛАДИЧИН ХАН

- 53 Манастир Кацапун
- 55 Црква Богородичиног Успења у Мртвици
- 57 Црква Св. Преображења код села Стубла
- 58 Црква Св. Петке у селу Лепеница

ОПШТИНА ВЛАСОТИНЦЕ

- 60 Црква Успења Богородице у Конопници
- 61 Црква Сошествије Св. Духа у Власотинцу

ОПШТИНА ВРАЊЕ

- 63 Манастир Св. Пантелејмона у Лепчинцу
- 64 Црква Св. Спаса у Лепчинцу
- 65 Црква Св. Тројице у Врању
- 67 Стара црква Св. Богородице у Собини

ОПШТИНА ГАЦИН ХАН

- 69 Црква Св. Николе у Доњем Драговљу
- 71 Стара црква Св. Вазнесења у Великом Крчмиру
- 73 Црква Св. Илије у Јагличју
- 74 Црква Успења Св. Богородице у Гркињи

ОПШТИНА ДИМИТРОВГРАД

- 76 Манастир Поганово
- 79 Црква Св. Арханђела код Бољевог Дола
- 80 Манастир Св. Николе код Планинице
- 82 Манастир Св. Кирика и Јулите код Смиловаца

ОПШТИНА ДОЉЕВАЦ

- 84 Црква Св. Јована код Орљана
- 86 Византијска базилика и спомен црква Св. Петка у Ђурлини

ОПШТИНА ЖИТОРАЂЕ

- 89 Латинска црква код Глашинца
- 90 Црква Св. Петра и Павла у Житорађи
- 91 Црква Успења Св. Богородице у Житорађи

ГРАД ЗАЈЕЧАР

- 93 Манастир Грлиште
- 94 Манастир Суводол
- 95 Стара црква Св. Богородице у Зајечару

ОПШТИНА КЛАДОВО

- 97 Црква Св. Тројице у Брзој Паланци

ОПШТИНА КЊАЖЕВАЦ

- 99 Црква Св. Богородице у Доњој Каменици

- 102 Манастир Св. Тројице код Горње Каменице

- 103 Црква Св. Ђорђа у Књажевцу

- 104 Црква св. Пантелејмона у Жлну

ОПШТИНА КУРШУМЛИЈА

- 106 Маркова црква – касноантичка базилика код Кастрата
- 107 Црква Св. Богородице у Куршумлији
- 108 Црква Св. Николе у Куршумлији
- 110 Црква Св. Мине, Виктора и Вићентија у Штави

ОПШТИНА ЛЕСКОВАЦ

- 113 Јашуњски манастир Св. Јована
- 116 Јашуњски манастир Св. Богородице
- 117 Манастир Бабичко
- 119 Манастир Чукљеник
- 120 Манастир Рударе
- 121 Стара црква Св. Богородице у Лесковцу
- 122 Саборна црква Св. Тројице у Лесковцу
- 123 Црква посвећена Св. Апостолу у Турековцу
- 124 Црква Св. Петке код Кумарева

ОПШТИНА МЕДВЕЂА

- 126 Рановизантијско утврђење са црквом св. Илије у Сијарињској бањи

ОПШТИНА НЕГОТИН

- 128 Манастир Буково
- 129 Манастир Короглаш
- 130 Стара црква Св. Богородице у Неготину
- 131 Црква Св. Тројице у Неготину
- 132 Црква Вазнесења Господњег у Јабуковцу
- 133 Црква брвнара Вазнесења Господњег у Брестовику
- 134 Црква брвнара Св. Тројице у Поповици
- 135 Црква брвнара Сошествије Св. Духа у Трњану

ГРАД НИШ

- 137 О граду Нишу
- 139 Базилика са мартријумом (базилика мученика)
- 141 Латинска црква код Горњег Матејевца
- 143 Манастир Св. Јована Крститеља код Горњег Матејевца

- 145 Манастир Св. Ђорђа изнад Каменице
146 Црква Св. Пантелејмона у Нишу
147 Црква Св. Николе у Нишу
148 Црква Св. Николе код села Миљковца -
манастир Железник
149 Мали Саборни храм у Нишу
151 Саборна црква у Нишу
153 Црква посвећена Св. Арханђелу Михаилу
у Доњем Матејевцу
154 Црква Св. Петке код Доњег Матејевца
155 Црква Св. Николе у Каменици
156 Манастир Габровачки
157 Црква успења св. Богородице у Миљковцу
158 Сићевачка клисура - Стециште монаха
159 Манастир Св. Богородице у Сићевачкој клисури
162 Манастир Св. Петка Иверица у Островици
163 Цркве Св. Николе у селу Манастир

ОПШТИНА ПИРОТ

- 165 Пећинска црква Св. Петра и Павла код Рсовца
166 Црква посвећена Св. Николи у Станичењу
168 Манастир Темска
171 Црква Св. Ђорђе у Осмакову
173 Црква Св. Николе у Крупцу
176 Манастир Ваведења Св. Богородице
код Височке Ржане
177 Манастир Суково
179 Црква Св. Николе у селу Дојкинци
181 Црква Рођења Христовог - Пазарска црква у
Пироту
182 Црква Св. Ђорђа у селу Славиња
183 Спомен црква Св. Јована Главосека код Крупца

ОПШТИНА ПРЕШЕВО

- 185 Црква Св. Ђорђа у Ораовици

ОПШТИНА ПРОКУПЉЕ

- 189 Латинска црква Св. Прокопије у Прокупљу
191 Црква Св. Прокопија у Прокупљу
193 Манастир Ајданаовац
4. Црква Св. Арханђела Михаила у Концељу

ОПШТИНА РАЖАЊ

- 198 Манастир Св. Роман
200 Црква Св. Пророка Илије у Ражњу

ОПШТИНА СОКО БАЊА

- 202 Стара црква у Бањи Јошанци
204 Црква Св. Преображења у Сокобањи

ОПШТИНА СВРЉИГ

- 206 Црква Св. Арханђела у Попшици
208 Црква Св. Илије код Нишевца

ОПШТИНА ТРГОВИШТЕ

- 210 Црква Св. Богородице на Вражјем Камену

214 СПИСАК ФОТОГРАФИЈА

МАНАСТИРИ И ЦРКВЕ ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

ЛЕГЕНДА

- ЈЕДНОБРОДНА ЦРКВА
- ТРИКОНХАЛНА ЦРКВА
- ЈЕДНОБРОДНА ЦРКВА СА КУПОЛОМ
- ЦРКВА БРВНАРА
- ТРИКОНХАЛНА ЦРКВА СА КУПОЛОМ
- ТРОБРОДНА ЦРКВА
- ПЕТОКУПОЛНА ЦРКВА
- ТРИКОНХАЛНА ЦРКВА
СА БАРОКНИМ ЗВОНИКОМ
- МАНАСТИР

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ИЗУЗЕТНОГ ЗНАЧАЈА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО
- НЕПОКРЕТНО ДОБРО СА СПОМЕНИЧКИМ СВОЈСТВИМА

Манастири и цркве својим особеностима представљају посебну врсту непокретних културних добара која се издвајају наменом, узвишеном духовношћу и богатством културно-историјских и уметничких садржаја. Старе светиње су кроз векове постојања судбински везале своју духовну, културну и просветну делатност са националним бићем српског народа. Делећи судбину свог народа, храмови су се некад уздизали до божански лепог, или, пак, били рушени. Њихове су развалине и даље зрачиле божанском светлошћу која је окупљала народ да слави Бога и скупља снагу да опстане и храмове обнови, и тако у круг. Обнављајући старе светиње народ је сачувао византијске тековине, православне законе и српску духовност. Зато, сам чин обнове храма је једнако важан као и изградња нове цркве.

У тешким временима, и онда када смо остали без градова, иза зидова наших манастира сачувале су се основе друштвених институција: просветне, културне, правне, здравствене и привредне установе. Манастири и цркве неуморно раде на очувању националног бића српског народа, на његовом просветном и културном уздизању. При манастирима организовано раде прве болнице, школе, библиотеке, сликарске и преписивачке

школе и занатске радионице. Јако византијско наслеђе и средњовековне тековине српске државе, нису дозволиле да овај део Србије напусти своју уметничку традицију и хришћанске корене.

Зато се морају сагледати сви наталожени слојеви наших манастира и цркава, да бисмо докучили тајну њихове неосетљивости на време и невреме. Прва и заједничка улога храма је да шири реч Божију, док културно - историјски, уметнички или просветни садржај представља препознатљиво својство сваког манастира или цркве. Дела духовности и уметности које затичемо у манастирима и црквама најречитије су сведочанство о достигнућима прошлих времена и чврстим народним коренима.

Изучавање црквених споменика са простора јужне и источне Србије није било предмет дубљег интересовања стручне и научне јавности. Захваљујући овде сагледаним црквеним споменицима, историјско – уметничка прошлост са простора јужне и источне Србије може се пратити од првих векова хришћанства па све до краја XX века. Ово је могуће захваљујући изучавању црквеног градитељства и сликарства које је обављено под окриљем Завода за заштиту споменика културе Ниш. Поједине студије које су последњих година начинили историчари уметности, архитекте и археолози, детаљно проучавајући архитектуру и

живопис, откривају историјско – уметнички значај храмова са простора јужне и источне Србије.

Велики број црквених споменика је недовољно знан, како ужем кругу стручњака, тако и широј јавности. У једном броју цркава констатоване су прелепе фреске скривене испод наноса креча, које ће јавност по први пут видети на овом месту. И више од тога. Листање ове књиге љубитељима наше прошлости пружа радост откривања непознатог, а знатижељним истраживачима добар разлог да се више посвете споменичкој ризници јужне и источне Србије.

Овај део Србије, са градом Нишом као средиштем, скрива у себи многа, условно речено мала, али не и по свом значају мање вредна, недовољно истражена, па и непозната културна добра. То посебно важи за поствизантијске споменике за које је евидентна незаинтересованост, а понекад и равнодушност према „малим“ црквама. То је имало за последицу да је према споменицима културе чија историјско-уметничка одличја заслужују много већу пажњу, предузимано врло мало да буду ваљано стручно и научно обрађена. Потпунија истраживања ових споменика довела би до свестранијег сагледавања послевизантијског периода, а тиме и до целовитије слике о српској историји уметности из времена турске превласти.

Чињеница да су са разлогом заштићена одређена културна добра, подразумева и посебну бригу о њима од стране установа Заштите. Са том намером приступило се приређивању прегледа заштићених манастира и цркава јужне и источне Србије са простора који покрива нишки Завод за заштиту споменика културе (окрузи: борски, зајечарски, јабланички, нишавски, пчињски, пиротски и топлички). Ова публикација је део праксе Завода да публикује преглед културних добара са територије коју покрива што доприноси популаризацији и доступности података о споменичком фонду. После прегледа „Заштићених културних добара“ из 1983.

године и монографије „Манастири и цркве града Ниша“ из 1998. године, обе у форми прегледа са основним подацима о споменицима, књига „Манастири и цркве јужне и источне Србије“ је трећа публикација овог типа у издању Завода за заштиту споменика културе Ниш.

Споменичко наслеђе са ових простора заузима значајно место у културној ризници Србије и Балкана. На територији која је у надлежности Завода за заштиту споменика културе Ниш налази се укупно 39 општина и подручје града Ниша (4 општине). У регистар споменика културе уписано је 109 манастира и цркава, од којих су четири споменика културе категорисани од изузетног значаја а 20 од великог значаја.

Намера је да се начини пригодна публикација која би широј читалачкој публици представила значај и лепоту сакралних објеката јужне и источне Србије и била од користи стручној јавности. Кратки текстови формирају каталог заштићених манастира и цркава, као и оних чији је поступак проглашења у току. Опис споменика културе садржи оно што је препознатљиво за сваки споменик и што га на особен начин издваја. О сваком објекту наведени су основни историјски подаци, кратак опис, издвојене препознатљиве особености, конзерваторске интервенције и наведена основна литература на енциклопедијски начин. Обједињени знани подаци из литературе и документације Завода, обогаћени су новим сазнањима до којих се дошло у току истраживачког рада.

Наведени подаци су довољни истраживачима и стручној јавности као полазна радна тачка и приручник ђацима, али и неопходни љубитељима наше прошлости и културне баштине. Одабране фотографије предочавају суштину архитектуре и сликарства или мобилијара одређеног споменика културе који је убициран на приложеним картама.

децембар, 2013. год.

ОПШТИНА АЛЕКСИНАЦ

МАНАСТИР ЛИПОВАЦ

ВЕЛИКИ ЗНАЧАЈ

Манастирски комплекс Липовац се налази у прелепом природом окружењу, са јужне стране планине Озрен испод брда Лесковик, са једне стране и Липовачког (Светостефанским) потока са друге стране, на растојању од око двадесет километара источно од Алексинца.

На основу турских дефтера из XVI века и записа на маргини књиге из 1764. године, црква манастира Липовац, данас позната као храм Св. Стефана, била је посвећена Преображењу Христовом. Не зна се када је првобитна посвета промењена, али је задржан средњовековни обичај да манастир носи

име оближњег утврђеног града, овде Липовца, чију непосредну повезаност открива ктиторски натпис монаха Германа изнад портала манастирске цркве. Споменички комплекс сачињавају рушевине утврђења - града Липовца, пећинска испосница и манастирски комплекс Липовац са црквом данас посвећеном Св. Стефану, са звоником уз западну фасаду дограђеним 1939. године, затим стари конак из XIX века и нови конак саграђен у последњој деценији XX века.

Град Липовац писани извори први и последњи пут спомињу 1413. године, као један од градова које је

1

турски султан отпадник Муса порушио. Захваљујћи солидној градњи од Липовачког града ми данас видимо остатке двеју кула и бедема невеликог замка (900м²) неког властелина. Монашка испосница, као чест пратилац оваквих споменичких целина, смештена је у прилагођеној литици Лесковика.

Археолошка ископавања на простору манастирског комплекса са налазима из VI, XI, и XII века, упућују на постојање старог култног места и пре изградње цркве. Цркву је саградио непознати властелин у седмој или осмој деценији XIV века. Монах Герман је 1398/99. године обновио цркву, осликао, дозидео припрату и формирао манастирско братство. Тада је кнез Стефан Лазаревић са братом Вуком поконио села и винограде манастиру. На тај начин је властелинска придворна црква претворена у манастирски храм. Анализом гробних налаза, поред препознатљивих монашких гробова, констатовани су и они за које се може претпоставити да су припадали властелинском сталежу. Одећа од сребрних и златних нити, раскошни појасеви и дугмад, откривају да су у наосу сахрањени чланови племићке породице. Сахрањивање угледних вршено је и испред цркве, можда и после изградње припрате. У време освајања Липовачког града 1413. године, манастирска црква није била изложена катастрофалним разарањима. Можда се одговор на то питање крије у Германовом натпису изнад западних врата цркве где моли и Христом заклиње да се храм не разори, а ако се неко дрзне да храм разори нека је од бога проклет.

2

Северозападно од цркве откривени су остаци конака из времена турске окупације.

Црква је саграђена као придворна у другој половини XIV века. То је невелика црква у облику сажетог триконхоса са куполом над средишњим простором. Све три конхе су споља и изнутра полукружне. Тамбур куполе изнутра је полукружан, а споља осмостран са прозорским отворима на свакој другој страни. У подстрешју је фриз слепих arkada, а све то на начин препознатљив за моравско градитељство. Фасадне површине су биле омалтерисане и осликане. Призидана припрата је

3

засведена полуобличастим сводом и грађена је од истог материјала као и црква, ломњеним каменом и сигом.

Изгледа да црква одмах после изградње није била живописана. Нешто касније, крајем XIV века у време када је настао натпис монаха Германа, њене зидове су прекриле фреске. Старо сликарство видљиво је у куполи, на пандантифима и у тамбуру. Крајем XV или почетком XVI века поново је живописана, а остатке тог живописа затичемо у тамбуру. Овде су између прозора представљене стојеће фигуре осморице пророка, испод којих је насликан фриз од дванест светитељских попрсја у медаљонима које твори лоза. На источном подкуполном простору је Мандилион (Свети убрус), а западном Керамион (Света керемида). Поствизантијском сликарству припадају и представе јеванђелиста на пандантифима (Јован са учеником Прохором, Лука, Матеј и Марко). Старо

4

сликарство је 1938/9. године пресликао Рус Иван Петровић Дикиј и израдио иконе за иконостас.

Конзерваторски радови започети су 1953. године и трају до данас уз одржавање и презентовање манастирског комплекса.

Литература: П. Гагулић, *Манастир Св. Спешана у Липовцу*, Београд 1977; М. Љубинковић, *Манастир Липовац – црква светог Спешана код Алексинца*, Археолошки преглед 15 (Београд 1973), 124-125; Б. Дељанин, *Осшава из Липовца*, Гласник Друштва конзерватора Србије 20, (Београд 1996), 78-80; Б. Цветковић, *Манастир Липовац – прилог проучавању*, Лесковачки зборник XXXIX, (Лесковац 1999), 79-100; Исти, *Манастир Свети Спешан – Липовац*, Зборник радова са научног скупа поводом шест векова постојања, Алексинац 2002; М. Поповић, *Липовац – трагови средњовековног властелског боравања*, Саопштења XXXIV (Београд 2002), 157-176.